



## **Coenraad Jacob Temminck (1778-1858) keldergraf 32, vak A**

***Ornitholoog, oprichter en eerste directeur Rijksmuseum Natuurlijke Historie, nu Naturalis***

### Personalia

Geboren: 31 maart 1778 te Amsterdam

Zoon van: Jacob Temminck en Aleida van Staphorst

Gehuwd met: Dionysia Catharina Cau in 1804, Catharina Nepveu in 1830 en Anna Agneta Smissaert in 1835

Overleden: 30 januari 1858 te Leiden

Begraven: 4 februari 1858 te Leiden

### Samenvatting

Coenraad Jacob Temminck wordt op 31 maart 1778 geboren in een vooraanstaande familie en wordt opgevoed door een gouverneur. Zijn vader heeft een hoge functie bij de Vereenigde Oostindische Compagnie (VOC); in 1895 wordt Coenraad Jacob vendumeester bij de VOC, een erebaan. In zijn ruimschoots beschikbare vrije tijd houdt hij zich bezig met vogels, de ornithologie. Daarin is hij echt geïnteresseerd; Temminck bezit een grote verzameling opgezette vogels.

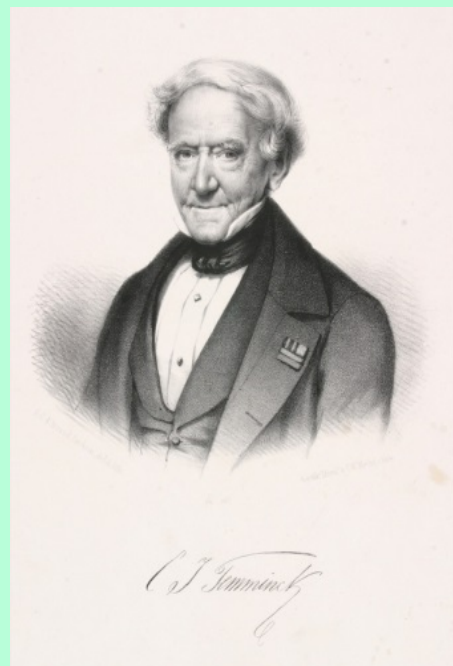
Tussen 1807 en 1818 publiceert hij een aantal artikelen en een standaardwerk over Europese vogels, waarmee hij internationale erkenning krijgt als vooraanstaand ornitholoog. In 1815 wordt hij waarnemend directeur van het Leidse Kabinet van Natuurlijke Historie en pleit hij voor een landelijk museum, waarin alle belangrijke collecties zouden moeten worden ondergebracht.

Dat lukt en in 1820 wordt het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie opgericht met Temminck als eerste directeur. Dat blijft hij tot zijn dood. Hij slaagt erin een enorme collectie in het museum onder te brengen, dat daarmee een van de belangrijkste natuurhistorische musea ter wereld wordt.

Temminck leeft volledig voor het museum. Hij heeft een sterke gezondheid en is tot vlak voor zijn dood actief. Als hij bijna tachtig is krijgt hij fysieke problemen; kort daarna overlijdt hij.

Temminck is driemaal getrouwd geweest. Zijn eerste twee echtgenotes zijn jong overleden en uit die huwelijken zijn geen kinderen voortgekomen. In 1835 trouwt hij voor de derde keer en in dit huwelijk worden vier zonen geboren.

Temminck heeft veel eerbeton en onderscheidingen mogen ontvangen. In Leiden is een straat naar hem vernoemd.



*Coenraad Jacob Temminck*

## Volledige versie

### **Het ouderlijk gezin en eerste baan**

Coenraad Jacob Temminck wordt op 31 maart 1778 te Amsterdam geboren. Zijn vader Jacob is thesaurier van de VOC en behoort tot een welgesteld Amsterdams patriciërsgezicht. Coenraad wordt thuis opgevoed door een Zwitserse gouverneur en is voorbestemd om later hoge ambtelijke functies te gaan bekleden.

Op zeventienjarige leeftijd krijgt hij - door toedoen van zijn vader, wat destijds niet ongewoon was - een lucratieve betrekking als vendumeester te Amsterdam bij de VOC. Een jaar later wordt de Bataafse republiek opgericht en deze ontzet Coenraad uit zijn functie. Hij tekent met succes protest aan tegen deze beslissing en behoudt de (ere)baan van vendumeester tot april 1812.

Door Lodewijk Napoleon wordt Temminck tot Kamerheer benoemd en als in 1815 de onafhankelijkheid van het vaderland wordt bedreigd, trekt hij als een der aanvoerders van het vrijcorps jagers te paard vanuit zijn woonplaats Amsterdam de vijand tegemoet.

### **De eerste stappen in de ornithologie**

Temminck houdt zich in zijn vrije tijd bezig met de ornithologie, waar ook zijn grote passie ligt, die hij geërfd heeft van zijn vader, die een mooie collectie opgezette vogels bezit. In 1804, hij is dan net voor de eerste keer getrouwd, gaat hij samenwerken met de bekende Duitse arts, plantkundige en ornitholoog Bernard Meijer. Temminck gaat met zijn vrouw bij hem inwonen en hij beschouwt Meijer als zijn leermeester; tussen beiden ontstaat een warme vriendschap.

Temminck ontwikkelt een grote technische vaardigheid in het prepareren van dieren. De manier waarop hij dat doet is baanbrekend en wordt tot in het befaamde Museum van Wenen de *Temminck methode* genoemd.

Tussen 1807 en 1818 publiceert hij een groot aantal artikelen over ornithologie en krijgt hij erkenning als vogelkundige. In 1815 verschijnt Temmincks meest beroemde boek "*Manuel d'ornithologie, ou Tableau systemtique des oiseaux qui se trouvent en Europe*", dat jarenlang het standaardwerk over Europese vogels is en waarmee hij zijn naam internationaal definitief vestigt. De eerste uitgave van dit boek is door hem later omgewerkt tot vier delen, waaraan hij twintig jaar, van 1820 tot 1840, werkt.

Er zijn weinig mensen die zoveel vogels hebben ontdekt en naar wie zoveel vogels en andere diersoorten als eerbetoon zijn vernoemd: een *strandloper*, een *renvogel*, een *specht*, een *rupsvogel*, een *schubdier*, een *neushoornvogel*, een *honingzuiger* en zo kunnen we nog een tijdje doorgaan.



*Temmincks strandvogel*

## Het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie

In 1815 wordt Temminck waarnemend directeur van het Leidse Kabinet van Natuurlijke Historie. Hij pleit er voor om de belangrijkste landelijke collecties, die van het Leidse Kabinet van Natuurlijke Historie, waaronder een grote verzameling van de hoogleraar Brugmans, van 's Lands Kabinet van Natuurlijke Historie en zijn eigen collectie, bijeen te brengen in een nieuw museum.

Temminck vindt koning Willem, die op energieke wijze de opbouw van de wetenschappen in Nederland ter hand neemt, en minister Falck aan zijn zijde. Op 9 augustus 1820 besluit Willem I tot de oprichting van het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie. De koning stelt zelf 13.000 gulden ter beschikking.

Temminck wordt de eerste directeur van dit museum met een jaarwedde van f 2.000 en een jaarlijkse lijfrente van f 3.000. Hij wordt terzijde gestaan door twee custodes, één voor zoölogie en één voor de geologie en mineralogie.

Om een indruk te krijgen van de collectie: een catalogus uit 1822 noemt 270 opgezette zoogdieren, 1824 vogels, 125 amfibieën en reptielen, 450 vissen en 6.400 insecten en andere geleedpotigen. Daarnaast is er nog een grote geologische en mineralogische collectie.

Het beleid van Temminck is erop gericht om zoveel mogelijk diersoorten te verwerven. Hij is tevreden met een enkel exemplaar van een soort; als er meer exemplaren zijn, dan gebruikt hij deze als ruilmiddel om het aantal soorten uit te breiden. Hij wil wedijveren met de grote musea van Parijs en Wenen, en slaagt daarin.

In 1825 haalt Temminck de Duitser Hermann Schlegel als preparateur naar Leiden. Schlegel wordt conservator en zal Temminck later opvolgen als directeur.

Het museum staat internationaal zeer hoog aangeschreven, zoals blijkt uit de volgende verklaring, uit 1849, van de Zoölogische Society te Londen: *“De voortreffelijkheid van het Leidsche Museum boven elk ander is onmiskenbaar. Niet alleen omdat het een groot aantal soorten bevat dan die van Londen, Parijs, Philadelphia en Berlijn, maar ook wegens de frischheid en volmaaktheid der specimina, de hoeveelheid geraamten, en bovenal, wegens de nooit genoeg te prijzen reeksen van individus der zelfde soort van verschillende sexes, leeftijd en landstreek, waardoor men dit oordeel gemakkelijk kan vestigen, en dadelijk, vooral voor zoogdieren, kan aanwijzen wat eene goede soort is, wat niet”.*

### Locaties

Het oude Leidse Kabinet van Natuurlijke Historie stond opgesteld in de rechtervleugel van de Oranjerie van de Hortus. Om de collectie van Brugmans hieraan te kunnen toevoegen, moest een groter onderkomen worden gevonden. Dat werd de Hof van Zessen, gelegen aan de Papengracht, doorlopend tot aan het Rapenburg en genoemd naar zes nonnen die hier eind zestiende eeuw woonden. Dit complex was in 1801 door de Universiteit al gekocht ten behoeve van de bibliotheek. Naast het museum van Natuurlijke Historie huisvestte dit pand ook het museum van Oudheden en het Fysisch Kabinet. De twee musea groedien snel, wat tot ruimtetekort leidde.

Ondanks dat het Museum van Oudheden (in 1838) en het Fysisch Kabinet (in 1859) vertrokken, werd het pand voor het Museum van Natuurlijke Historie te klein. Omstreeks de eeuwwisseling werd besloten in de Raamsteeg een nieuw onderkomen voor het museum te scheppen. In 1902 werd een deel van de collectie naar de Raamsteeg overgebracht, de rest volgde in 1913 toen de bouw was voltooid.

Tot 1997 bleef dit museum aan de Raamsteeg gevestigd. In dat jaar werd de collectie overgebracht naar het nieuwe museum Naturalis, dat bij het Pesthuis aan de Darwinweg ligt.



*Rijksmuseum Natuurlijke Historie  
Raamsteeg 2*

### **Zijn verdere leven**

In 1820 wordt op instigatie van Temminck de 'Natuurkundige Commissie' opgericht, die de natuurlijke historie van Oost-Indië moet bestuderen en daar collecties moet vergaren. Dat dit levensgevaarlijk werk is blijkt uit het feit dat van de achttien uitgezonden personen er zeventien overlijden: twaalf in Nederlands-Indië en vijf binnen drie jaar na terugkomst.

Temminck werkt ook samen met Alexander von Humbolt, een van de belangrijkste wetenschappelijke ontdekkingsreizigers uit die tijd. Er ontstaat een bewaard gebleven correspondentie tussen Temminck en Von Humbolt over zoölogie in Azië en Zuid-Amerika (zie [www.repository.naturalis.nl/document/148494](http://www.repository.naturalis.nl/document/148494))

Via Temmincks relaties met de VOC verzamelt hij een grote collectie vogels. Talrijke dieren, vogels en zoogdieren hebben hun naam aan Temminck te danken. Hij heeft, soms samen met Hermann Schlegel, 360 verschillende vogels beschreven.

Temminck heeft eveneens contact met Von Siebold. Voor diens "*Fauna Japonica*" schrijft hij onder de naam "*Coup d'oeil*" een algemeen overzichtsartikel.

In 1839 wordt een begin gemaakt met het bewerken van de uit Oost-Indië meegenomen verzamelingen. Deze "*Verhandelingen over de natuurlijke geschiedenis der Nederlandsche overzeesche bezittingen*" worden uitgegeven door Temminck.

Op bijna zeventigjarige leeftijd voltooit hij een ander prachtig boek: "*Coup d'oeil général sur les possessions néerlandaises dans l'Inde archipelagique*". Zelfs in 1855, zevenenzeventig jaar oud, verschijnt van zijn hand nog een artikel: "*Esquisse zoölogiques sur la côte de Guiné*".

Zo blijft hij tot op hoge leeftijd publiceren en is hij tot zijn dood in 1858 directeur van het museum. Het laatste jaar sukelt hij erg met zijn gezondheid. Hij sterft op 30 januari 1858, tachtig jaar oud, in zijn huis op Breestraat 84, waar hij in 1834 is gaan wonen en waar later het restaurant *In den Vergulden Turk* zich zal vestigen.

Na zijn overlijden ontstaat een strijd over zijn opvolging. Al een dag voor zijn dood schrijft de toenmalige hoogleraar in de natuurlijke historie, Jan van der Hoeven, aan de curatoren van de universiteit dat *“de directie van het museum uit den aard der zaak tot het professoraat behoorde en dat het museum, rijks of niet, nooit opgehouden had een academische instelling te zijn”*.

De medewerkers van het museum wensen dat de conservator Schlegel de opvolger wordt.

Er komt een slecht compromis uit de bus. Van der Hoeven wordt Opperdirecteur, een inhoudsloze functie van toezichthouder; Hermann Schlegel krijgt als directeur de werkelijke macht.



*Het graf van Temminck*

### **Zijn huwelijken en verblijfsplaatsen**

In 1804 trouwt Coenraad Jacob met Dionysia Catharina Cau, geboren te Delft. Na dit huwelijk reist het echtpaar naar het Offenbach, waar de ornitholoog Bernard Meijer woont waarmee Temminck gaat samenwerken.

In 1806 vestigen de Temmincks zich - met een grote collectie opgezette vogels - in een eigen huis aan de Herengracht te Amsterdam. De collectie neemt het grootste deel van de woning in beslag, tot de gang en het portaal toe.

Dionysia overlijdt in 1828, waarna Coenraad in 1830 hertrouwt met Catharina Nepveu, die al vier jaar later overlijdt. In 1835 huwt Temminck voor de derde keer, nu met de achtentwintig jaar jongere Anna Agneta Smiessaert. De eerste twee huwelijken blijven kinderloos; uit het derde huwelijk worden vier zonen geboren.

Temminck woont in de periode 1808-1834 's winters in Amsterdam en 's zomers - als hij niet op buitenlandse reis is - op zijn geliefkoosd landgoed Wildlust te Lisse. Wekelijks komt hij een dag naar Leiden. Vanaf 1834 verlaat hij zijn woning in Amsterdam en komt hij in Leiden wonen, in het monumentale pand Breestraat 84.

### **Breestraat 84**

Het pand Breestraat 84 werd in 1673 in opdracht van de gebroeders Le Pla, rijke lakenhandelaren, gebouwd in de stijl van het Hollands classicisme. In het fronton zien we in het midden een Turk, geflankeerd door de Romeinse goden Neptunus en Mercurius. Dit beeldhouwwerk verhaalt naar de contacten van de le Pla's met de Oost.



*Fronton Breestraat 84*

Tussen 1819 en 1852 was de hoogleraar medicijnen prof.dr. J.C.B. Bernard eigenaar. Vanaf 1834 tot zijn dood heeft Coenraad Jacob Temminck er gewoond.

Het gebouw heeft gedurende meer dan twee eeuwen *In de Vergulde Druyff* geheten. Het werd in 1875-1876 verbouwd tot koffiehuis, *Café Suisse*; de bovenverdiepingen werden verhuurd aan studenten.

De naam *In den Vergulden Turk* is pas ontstaan toen het pand in 1900 (na een verbouwing onder leiding van architect Jesse waarbij een enorme erker met balkon ter hoogte van de eerste verdieping werd aangebracht) in gebruik werd genomen als café-restaurant. Het was een gerenommeerd etablissement, tot ver buiten Leiden bekend om zijn goede keuken.

*De gemeente Leiden dreigde geen vergunning te geven als niet eerst de draagkracht van de constructie werd beproefd. Een verbolgen architect Jesse liet onder grote publieke belangstelling de erker en balkon volproppen met 200 mensen. De constructie doorstond deze beproefing glansrijk.*

Op 26 augustus 1910 hebben de componist Gustav Mahler en de psychoanalyticus Sigmund Freud elkaar in dit etablissement ontmoet. Mahler, die huwelijksproblemen had, wilde Freud hierover consulteren.



*Breestraat 84 anno 1870*



*Breestraat 84 anno 1930*

Vanaf 1962 maakte 'De Turk' deel uit van Vroom & Dreesman; het café-restaurant werd verplaatst naar de Steenstraat. In 1980 heeft een restauratie de monumentale gevel in oude luister hersteld en elf jaar later werd het pand door B&W op de lijst van monumenten geplaatst. In 2013 vond er weer een restauratie plaats, waarbij getracht werd de gevel te laten lijken op een 'modern' 17<sup>de</sup>-eeuws gebouw .

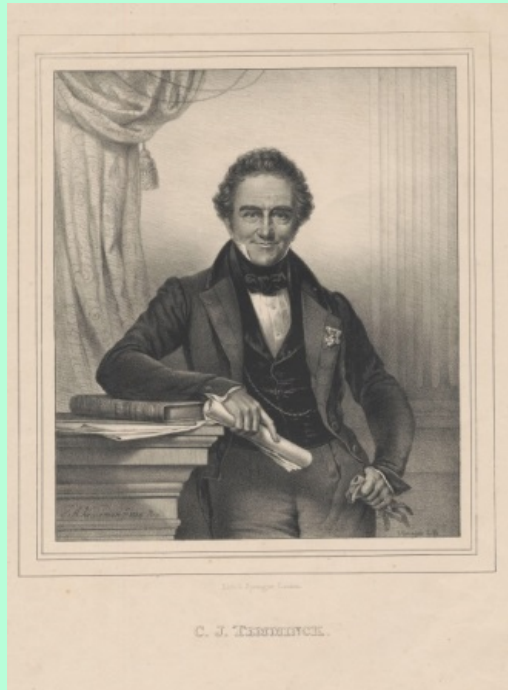
Vanwege een faillissement van V&D moest het warenhuis - noodgedwongen - met ingang van 1 januari 2016 haar deuren sluiten.

## Zijn persoon

Temminck is een aristocraat en diplomaat, een geboren leider en een goede organisator. Uit zijn brieven en biografieën komt Temminck naar voren als een eerlijk, integer en schrander persoon die anderen weet te inspireren. Hij krijgt het voor elkaar dat het museum een rijksmuseum wordt en dat de begroting buiten die van de universiteit gehouden wordt. Ook is hij een geslepen koopman.

Temminck is ook een ijverig, zorgvuldig en sober mens. Hij leeft voor het museum; als hij daar niet is te vinden, is hij meestal in zijn omvangrijke huisbibliotheek, waar hij de kostbaarste werken over dierkunde en letterkunde heeft verzameld. 's Morgens staat hij vroeg op en pas tegen middernacht gaat hij naar bed. Al die tijd is hij met zijn passie, het museum, bezig.

Uit zijn houding, kleding en spreekwijze komt naar voren dat hij gewend is om in beschaafd gezelschap en in hogere kringen te verkeren. Enig sarcasme en afstandelijkheid is hem niet vreemd, maar wie hem raadpleegt ontvangt een vriendelijk onthaal. Hij is een gulle gastheer voor zijn vrienden, vooral op zijn buitenverblijf Wildlust te Lisse, waar hij veel tijd doorbrengt met jagen.



Coenraad Jacob Temminck (1836)

Op dit buiten met zijn landerijen, zanderijen, duinen en jachtvelden vindt Temminck zijn ontspanning als landheer, landbouwer en vooral als jager.

## Eerbetoon

Een wetenschappelijke opleiding heeft Temminck niet genoten. Desondanks krijgt hij diverse eredictoraten. Temminck wordt ook benoemd tot erelid van zes buitenlandse natuurhistorische verenigingen. Hij krijgt erebanen en onderscheidingen van zowel Lodewijk Napoleon Bonaparte als van keizer Napoleon zelf. Temminck is Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw (1829), van het Legioen van Eer (1848) en van de Orde der Ontvangenis in Portugal (1855).

Op 27 februari 1858 wordt Temminck herdacht in de vergadering van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen. De voorzitter zegt onder andere: *“Op elke bladzijde schier der werken, waarin een Engelsche of een Amerikaanse, een Fransche of een Duitsche, een Zweedsche, Deensche, Russische of een Nederlandsche natuuronderzoeker zijne waarnemingen te boek stelt, staat hij gegrift. Zoo wij hierom reeds op dezen landgenoot trots mogen wezen, geene mindere verhoovaardiging ontleenen wij uit de herinnering, dat ons dierbaar vaderland aan hem oprigting verschuldigd is van het heerlijk Rijks Museum van Natuurlijke Geschiedenis, te Leiden gevestigd. Redenen genoeg voorwaar, om in*

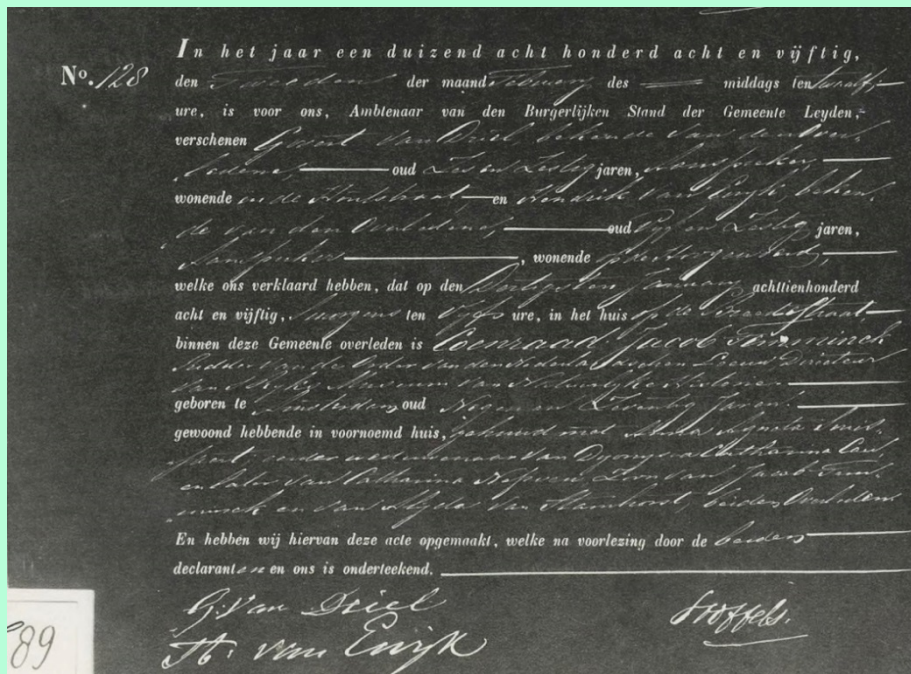
een vergadering, waarbij hij het regt van zitting had, eenige weinige oogenblikken bij zijn nagedachtenis te verwijlen”.

In Leiden, bij de Kanaalweg, is de Temminckstraat naar hem vernoemd.



### Slotopmerking

In het graf van Temminck (keldergraf 32, vak A) zijn ook zijn eerste twee echtgenotes begraaven, evenals zijn in 1875 overleden jongste zoon Willem Anne.



Overlijdensakte Coenraad Jacob Temminck

### Bronnen

Albert J. Elen: *De restauratie van de gevel van het pand Breestraat 84*, Leids Jaarboekje 1982.

Lodewijk Kallenberg: *Leidse Glorie - Rondleiding over de historische begraafplaats Groenesteeg*, Leiden, 2013.

J.A. Suzanna: “Levensschets van Coenraad Jacob Temminck”, in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde*, 1858.

W. Vrolijk: “Levensbericht C.J. Temminck”, *Jaarboek Koninklijke Academie van Wetenschappen*, 1857, pp. 65-80.

### Auteur

Lodewijk Kallenberg (december 2016)